

Fransa'nın Ortadoğu Politikaları

Neziha Musaoğlu*

Giriş

Soğuk Savaş boyunca bloklararası rekabete sahne olan Ortadoğu, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem ve güç dengelerinin köklü değişimine karşın yine uluslararası politikanın odağı olma özelliğini korumaktadır. Soğuk Savaş sonrası "yeni dünya düzeninde" ABD'nin "yönlendirici liderliği"¹ altında, güçlü devletlerden oluşan oligarşi tarafından biçimlendirilen ya da denetlenen uluslararası sistemin Ortadoğu alt sisteminde ABD, statükonun dönüştürülmesinde tek belirleyici güç olma konumunu sürdürmektedir. Washington'un Irak'a müdahalesi öncesinde Rusya, Fransa ve Almanya'nın diplomatik muhalefeti, ABD'nin bölgede başat aktör olma konumunu engelleyememiştir. Irak savaşının zincirleme olarak tetiklediği İsrail'in Lübnan'a saldırısı ve Suriye ve İran sorunları gibi bölgesel krizlerde "Anti-Amerikan troykasının" çözülmesi ABD'nin bu bölgede hegemonyasını hala sürdürdüğünü göstermektedir. Bu bağlamda, Fransa'nın "Arap politikasının" merkezinde bulunan Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında doğal olarak bir değişim süreci yaşanmaktadır.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde Fransız dış politikasında kalıcılığını sürdüren genel trendlerin ve yeni uluslararası bağlamda dönüşen trendlerin ışığında Fransa'nın Ortadoğu politikalarının konsept ve olgu temelindeki gelişim ve dönüşümünü değerlendirilecektir. Bunun için öncelikle tarihsel gelişimi içinde Fransız dış politikasının temelini oluşturan General de Gaulle'ün dış politika anlayışını ve bu konsept çerçevesinde Fransa'nın Soğuk Savaş döneminde izlediği "Pro-Arap" politikasını ele alınacaktır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ve özellikle 11 Eylül 2001 sonrası uluslararası politikada Fransız dış politikasının Ortadoğu boyutundaki değişimi bu bölgede yaşanan Irak Savaşı, Lübnan ve İran krizi gibi başlıca uluslararası çatışma ve krizler temelinde analiz edilecektir. Bu şekilde, Irak savaşı ile tetiklenen bölgesel krizlerin çatışmacı ortamında Fransa'nın, ABD'nin izlediği tek taraflı politikaları dengelemedeki etki ve kapasite-

* Yrd. Doç. Dr., Beykent Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

¹ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 53.

tesinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca daha geniş bir perspektifte, bölgesel politikaları aracılığıyla küresel bir aktör olarak Ortadoğu'da ve daha geniş çapta uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa evrilmeye sürecinde Fransa'nın uluslararası politikadaki etkinliğinin ortaya koyulması da düşünülmektedir.

Fransa'nın Ortadoğu Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

Fransa, Bonapart seferlerinden Süveyş müdahalesine kadar Ortadoğu'yu, Avrupalı büyük bir gücün sömürgeci ve emperyal politikaları ve haçlı zihniyeti çerçevesinde algılamıştır. Paris'in Ortadoğu ile diplomatik ilişkileri Kral Dördüncü Louis zamanında Osmanlı imparatorluğuna ilişkin politikaları ile başlamıştır. Önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun daha sonra Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik yayılcı politikalarını engellemek amacıyla Fransa, Kırım Savaşı ile sonuçlanan Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunmasını esas alan bir politika izlemiştir. Daha sonra, siyasal bütünlüğünü sağlayarak uluslararası politikanın yükselen gücü haline gelen Almanya'nın izlediği yayılcı politikalar sonucunda Birinci Dünya Savaşı'na katılan ve İttifak devletlerinin yenilgisi sonrasında çöken Osmanlı imparatorluğunun Ortadoğu'daki toprakları İngiltere ve Fransa tarafından bölüşülmüştür. Bu paylaşımın Fransa'ya düşen pay Suriye olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonunda Fransa Suriye'ye bağımsızlığını vermiştir. Ancak Fransa, Suriye ve Osmanlı döneminde Suriye'nin bir parçası iken aynı dönemde müstakil bir devlet haline getirilen Lübnan ile ilişkilerini kültür ve eğitim alanında güçlendirerek sürdürmeye özen göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, Fransa'nın gerek Süveyş krizi nedeniyle yeniden güçlenen emperyalist imajı gerekse İsrail'i destekleyen politikaları nedeniyle Ortadoğu'daki politik angajmanı düşük derecede seyretmiş ve Cezayir Savaşı nedeniyle Ortadoğu ile ilişkisi kopma noktasına gelmiştir.

General de Gaulle'in yeniden iktidara geldiği 1958 yılında Fransa'nın Ortadoğu'ya ilişkin politikalarında köklü bir değişim yaşanmıştır. Aslında, yeni bir dinamizm ve ilkeler temelinde yaşanan bu değişim, Fransa'ya gerek Soğuk Savaş dönemi boyunca gerekse Soğuk Savaş sonrası dönemde, Ortadoğu'nun ABD karşısında başat bir aktörü olma konumunu kazandırmaktan uzak kalmıştır. Ne var ki, Gaullist çizgi Fransız dış politikasında sürekliliğini daima korumuştur.

Fransız Dış Politikasında Gaullizm

Dış politika önceliği olarak, "Fransa'nın her zaman mevcut ve etkin olduğu bir bölgede (Ortadoğu'da) pozisyonunu yeniden kurmak" söylemi ile iktidara gelen General de Gaulle, Fransız dış politikasının tarihsel açıdan en eski değişkenlerden biri olan Arap dünyası ile geçici kesintiyi ortadan kaldırma kararlılığını ortaya koyuyordu.² Arap dünyasında Fransa'ya karşı düşmanlığın doruğa tırmandığı Cezayir savaşının sona ermesi ile Fransa, geleneksel dış politikasına geri dönüyor ve Arap dünyası ile ilişkilerini güçlendirme yönünde politikalar izliyordu. Fransız Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün Mısır Devlet Başkanı Nasır, Suudi Arabistan Kralı Faysal ve Körfez devletleri emirleri yanı sıra Irak ve Suriye ile kurduğu ilişkiler ve Lübnan'ı desteklemesi, Fransa'nın Ortadoğu'da yeniden etkin olma çabalarının göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu ilişkilerin güçlenmesinde, Fransa'nın 1967 Arap-İsrail savaşında saldırgan devlet olarak tanımladığı İsrail'e karşı silah ambargosu uygulaması ve devamında izlediği politikalarında da İsrail karşıtı tutumunu sürdürmesi etkin bir faktör olmuştur.

General de Gaulle tarafından "Fransa'nın Arap politikası" olarak tanımlanan Fransa'nın Ortadoğu politikasının temel dayanaklarını, Arap dünyası liderleri ile dostane ilişkiler, Fransız diplomasinin desteklediği etkinlikler ve iki kutuplu uluslararası sistemin süper güçleri arasındaki dengeden yararlanarak, ABD'nin hegemonik etkisini kırma yönündeki politikalar oluşturmaktaydı.³ Fransa 1967 Arap-İsrail savaşı öncesinden başlayarak ABD tarafından Ortadoğu'ya yönelik izlenebilecek olası monolitik politikalara gücü oranında meydan okumayı sürdürmüştür. Fransa'nın liderlerle yakın dostluk ilişkilerine dayalı Arap politikası, Hafız-Esad, Yaser Arafat ve Refik Hariri gibi liderlerin ölümünden olumsuz etkilenmiştir.⁴

² Charles Saint-Prot, "La Politique Arabe de la France", Observatoire d'Etudes Géopolitiques, www.etudes-geopolitiques.com/article1.asp, 02.03.2007

³ "La Politique Arabe et Musulmane de la France", Confluence Méditerranée, N0:22, été 1997

⁴ "Le Retournement de la Diplomatie Française envers la Syrie par le Rapprochement Franco-américain", Mémoire de Master 2 Relations Internationales présenté par Béatrice Hainaut, Année universitaire 2005-2006, p.86

Gaullizm'den Neo-gaullizm'e Fransız Dış Politikasında Pro-arabizm

1946-1958 yılları arasında Avrupa'nın "hasta adamı" olan Fransa'yı ayağa kaldırmayı ve uluslararası sistemin etkin bir aktörü haline getirmeyi amaçlayan General de Gaulle'ün dış politika anlayış ve ilkeleri, Fransız dış politikasının kuramsal ve eylemsel çatısını oluşturmaktadır.⁵ De Gaulle'ün dış politikada milliyetçilik vurgusu ve iki kutuplu uluslararası sistemde özerk bir aktör olarak duruşu, Arab dünyasının genel Nasırcı dış politika anlayışı ile büyük ölçüde örtüşmekteydi.

7 Ocak 1959 tarihinde onaylanarak uygulamaya konulan "Fransa Savunma Konsepti" n göre, "Fransa, çatışmaların önlenmesine, barışın korunması ya da sağlanmasına, uluslararası hukuk ve demokratik değerlere saygıyı sağlamak suretiyle uluslararası düzeyde çıkarlarının korunmasını sağlamalıdır."⁶ Fransa'nın stratejik çıkarları, Avrupa kıtasını ve sınırdaş Akdeniz ve Ortadoğu bölgelerini kapsadığı için bu bölgelere yönelik bölgesel politikalar, Fransa'nın küresel politikalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak Paris, bu bölgeler arasında Avrupa kıtasındaki bölgesel entegrasyon hareketlerine öncelik verip dış politikasını iki kutuplu uluslararası sistemin yapısı gereği Doğu-Batı ekseninde yoğunlaştırırken Soğuk Savaş'ın ilk aşamasında kapsamlı, uzun vadeli bölgesel politikalar geliştirmek yerine daha ziyade ikili ilişkilere ağırlık vermiştir. Bu anlamda, Fransa'nın bölge politikasında genelde bütüncül bölgesel bir vizyonun süreklilik kazanmadığı ve daha genel bir dış politikayla bütünleşmediği gözlemlenmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Fransa, dış politikasındaki muhafazakar çizgisini genel olarak korumaktadır. Her ne kadar karar alıcılar Fransız dış politikasını değişen yeni uluslararası sisteme uyarlama konusunda sıkıntı yaşamış olsalar da genelde global değişime paralel olarak Fransız dış politikasında da açıkça gözlemlenen bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bu bağlamda, Fransa Ortadoğu'yu modüler olarak değil bir bütün olarak algılamaya başlamıştır. Ekim

⁵ Abdallah al Ashall, "Quelques Réflexions sur la Politique de la France dans le Monde Arabe", AFRI Vol.I, www.afri_ct.org/article.php?id_article=601, p. 360; Damien Beauchamp, "La Politique Française au Moyen-Orient: un Examen Critique", Politique Etrangere, 1987, Volume 52, No:4, p.973

⁶ www.diplomatie.gouv.fr/fr/article-imprim.php?id_article=19289

1996'da Fransa Cumhurbaşkanı Chirac, Ürdün Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada ideal Ortadoğu'yu şu şekilde resmediyordu: "Barışçıl ve refah içinde bir Filistin devletinin, herkes tarafından kabul edilen ve terörden kurtulmuş bir İsrail'in, demokrasi ve gelişmeye örnek bir Ürdün'ün, toprak bütünlüğünü yeniden sağlamış ve eski düşmanı ile barış içinde yaşayan bir Suriye'nin, tamamen özgür, egemen ve dinamik bir Lübnan'ın ve güçlü, akıllı ve barışın öncüsü bir Mısır'ın bir arada ve uzlaşma içinde yaşayacağı yeni bir Ortadoğu."⁷ İstikrar ve barış ortamının egemen olacağı öngörülen, idealist yaklaşımın ürünü olan bu Ortadoğu fikri, Arap dünyasına yönelik geleneksel Fransız politikasının esasları çerçevesinde ve yeni sistemik değişimlere cevaben geliştirilmiştir. Jeopolitik bir yaklaşımla "Fransa'nın Arap politikası, ortak bir coğrafya ve çok eski bir ortak tarihe dayanır. Bu politika, geleneksel bir doktrinin, siyasi bir felsefe ve stratejik bir seçimin ifadesi"⁸ olarak ortaya çıkmıştır. Normatif ve jeopolitik tanımlardaki Ortadoğu ile Fransa'nın bölgeye yönelik reelpolitikleri ancak kısmen örtüşmektedir. Öyle ki, François Mitterand'ın Dışişleri Bakanı Roland Dumas, Fransa'nın pro-Arap politikasının bir gerçeklik değil bir mit olduğunu öne sürmüştür. Eric Aeschmann ve Christophe Bolstanski, Fransa'nın Ortadoğu politikasının sınırlı etkisine işaret ederek, bunun nedenini olarak, Ortadoğu devletlerinin jeopolitik çeşitliliği ve aralarındaki sürekli uyumsuzlukların, Fransa'nın Arap politikasının bütünselliğini engellemesini ileri sürerler.⁹ İç dinamiklerin etkisi yanı sıra ABD'nin Ortadoğu'da izlediği ayrımcı politikalar da, Fransa dahil diğer küresel aktörlerin bölgede kapsamlı ve bütüncül politikalar izlemelerini zorlaştırmaktadır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Fransız Dış Politikası

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ABD'nin tek süpergüç olarak konumunu kuvvetlendirmesi, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ve Avrupa Birliği'nin genişlemesi gibi uluslararası sistemin yapısını ve güç dengesini köklü bir biçimde değiştiren gelişmeler, Fransa'nın uluslararası bağlamda pozisyonunu önemli ölçüde

⁷ Eric Rouleau, "Chirac d'Arabie" Hésitations dans la Politique de la France," Le Monde Diplomatique, Janvier 2007, p. 27

⁸ Charles Saint-Prot, "La Politique Arabe de la France", Observatoire d'Etudes Géopolitiques, www.etudes-geopolitiques.com/article1.asp, 02.03.2007

⁹ Rouleau, agm, s.27-28

zayıflatmıştır.¹⁰ Bu değişimler, Fransa'nın Almanya ile ilişkilerinde Fransa'nın liderliği mitinin sona ermesi ve Fransa'nın Avrupa Birliği'nin entegrasyonu konusundaki federalist vizyonunun sarsılması anlamını taşımaktaydı.¹¹

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk uluslararası krizi olan Birinci Körfez Savaşı sırasında Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand, "Fransa İsviçre olamaz" sözleri ile ülkesinin bu yeni dönemde uluslararası politikadaki yerinin ve oynayacağı rolün küresel olacağına işaret etmekteydi. Resmi söylemdeki bu ifadenin açılımı şu anlama gelmekteydi: Fransa, "ABD'den daha az güçlü ancak onunla aynı kategoride, Çin'den daha güçsüz ancak daha fazla sesini duyuran, Almanya'dan daha az zengin ancak daha etkin" bir uluslararası güç olma(lıydı)."¹² Ancak, 11 Eylül 2001 terörist saldırıları, uluslararası politikada yeni bir yapılanmayı ortaya çıkarıyordu. ABD'nin uluslararası politikayı uluslararası terörizme karşı topyekün bir savaşa dönüştürme arzusu ve bu retoriğinin *de facto* olarak safların belirlenmesini ("Bizimle olmayan bize karşıdır") gerekli kılması, Fransa dâhil bütün diğer aktörlerin ulusal nitelikli dış politika izlemelerini zorlaştırıyordu. Fransa'nın, bu koşullarda "İsviçre olmama" seçeneğini gerçekleştirme olasılığı ciddi anlamda zorlaşıyordu. Fransa ne "şer ekseninde" yer almayı ne de Britanya gibi ABD'nin sıkı müttefiki olmayı düşünebilirdi. Dönemin Dışişleri Bakanı Hubert Védrine'in ifadesiyle Fransa, "Dost, ancak körü körüne bağlı müttefik olmama" formülünü benimseyecek ve Bush'un bu iki stratejik seçeneğe indirmediği uluslararası politika alanında ulusal çıkarlarını ve dış politika stilini muhafaza etmeye çalışacaktı.¹³

Anglo-sakson basın tarafından "vedrinizm" olarak formüle edilen, Hubert Védrine'in Dışişleri bakanlığı döneminde Fransız dış politikasının dayandığı temel ilkeler şu şekilde özetlenebilir:

- İkna etiği yerine sorumluluk etiği

¹⁰ Thierry de Montbrial, **Le Monde**, Septembre 2003

¹¹ William T. Johnsen and Thomas-Durell Young, "France and NATO: The Image and the Reality", **Parameters**, Winter 1994, p.76

¹² Frédéric Charillon, "Peut-il Encore y Avoir une Politique Etrangere Française?", **Politique Etrangere**, No:4, 2002, p. 918

¹³ Alex Macleod, "French Policy Toward Iraq Since the Gulf War: A Realist Dream Case", International Studies Association, 40th Annual Convention, Washington D.C., February 16-20, 1999, CIAO,3/99

- Fransız seçkinliğini muhafaza etme arzusu
- “İnsani yüzlü” küreselleşme
- Kamuoyunu dikkate alma zorunluluğu

Bu ilkeler temelinde Fransız dış politikasında geliştirilen söylem ile Fransa, uluslararası politikada küresel güç konumunu muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Soğuk Savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üye statüsünün kendisine sağladığı güç ve prestiji, Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük ölçüde sarsılan Fransa, küresel güç olma amacı doğrultusunda uluslararası ilişkilerde çok taraflılığı savunmakta, uluslararası sorunların çözümlenmesinde BM'nin merkezi rolünde ısrar etmekte ve böylece ABD'nin Avrupa üzerindeki halen devam eden kuşatıcı etkisini kırmak için uluslararası sistemin çok kutupluluk etrafında yeniden düzenlenmesini savunmaktadır. Nitekim mevcut anarşik haliyle uluslararası sistem, dış politikada geleneksel çizgisini koruması için Fransa açısından elverişsiz bir ortam oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemin dış politika karar alıcıları Fransa'nın uluslararası sistemdeki yerini tanımlarken realist ve neo-realist yaklaşımların ötesine geçerek evrensellik motifini yoğun olarak kullanmışlardır.¹⁴ Geliştirdikleri “konum” konseptine göre Fransa'nın gücü, “sadece ekonomik değil aynı zamanda askeri, diplomatik hatta bilimsel ve kültürel faktörlerin özgün bir bileşkesi (idi). (Konsept), frankofoni yanı sıra ideallerin gücü ve bir tür evrensellik misyonu ile ilişkilendirilmiş maddi olmayan unsurlar aracılığıyla yaratılan etkiyi dikkate alır.” Aslında, evrensellik vurgusu Fransız dış politikasında her zaman var olmuştur. Genelde Fransa silahsızlandırma ve insan hakları diplomasisi gibi konular temelindeki ulusal çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak tanımlamıştır.¹⁵

Vérdine'den sonra Dışişleri Bakanı olarak 2002'de göreve gelen Dominique Villepin ile Fransa, daha önce dışında bırakıldığı alan ve sorunlara tek başına ve/veya AB ile yeniden etkin olarak angaje oluyordu.¹⁶ Bu anlayışla Fransa, dış politikasında Ortadoğu sorunlarına ağırlıklı bir yer veriyordu. Ancak, “sistem etkisi” yaratan hipergüç

¹⁴ Charillon, agm, s.920

¹⁵ Phillip Gordon, “A Certain Idea of France, French Security Policy and the Gaullist Legacy”, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1993, p. 16

¹⁶ ibid, 923

olarak ABD'nin damgasını vurduğu global paradigmanın Fransa'nın "hakim ulusal paradigması" (pro-Arabism) üzerindeki belirleyiciliği, küresel bir aktör olarak Fransa'nın Ortadoğu'daki gücünü ve uyguladığı politikaların etkisini zayıflatmaktadır. ABD'nin Ortadoğu'da izlediği tek taraflı ve saldırgan politikalar ve özellikle Irak savaşında yaşanan başarısızlıklar ve prestij kaybı nedeniyle Arap toplumlarında aşırı bir yükseliş gösteren Amerikan karşıtlığına rağmen, bu ortamda Fransa ve AB "inandırıcı alternatifler" sunmaktan uzak oldukları için, ABD bölgede üstünlüğünü sürdürmektedir.

Öte yandan Fransa, ulusal, bölgesel ve küresel boyutları uyumlaştırarak dış politikasını yürütmede AB bünyesinde de zorluklarla karşılaşmaktadır. Fransa-Almanya ikilisi arasındaki ilişkiler dinamizmini yitirmektedir; iki komşuyu karşı karşıya getiren bazı sorunlar ortaya çıkmakta ve Almanya ile 2002'de Irak krizi nedeniyle zirveye ulaşan diplomatik ittifak zayıflamaktadır. Fransa'nın AB entegrasyonunda kendisini hegemonik güç olarak konumlandırmasından ve AB'yi ABD'ye rakip bir kutup olarak algılamasından başta Almanya olmak üzere diğer üye devletler de rahatsızlık duymaktadırlar.¹⁷ Ayrıca, özellikle İngiltere ve son genişlemede yer alan eski Doğu Bloku ülkeleri "büyüklerin" üstünlüğünü koruma gayretleri olarak yorumladıkları politikaları nedeniyle Fransa'yı, AB'nin, "yeni Avrupa" ve "eski Avrupa" olmak üzere dezentegrasyonundan sorumlu tutmaktadırlar.¹⁸

ABD-Fransa İlişkilerinin Ortadoğu Boyutu

Soğuk Savaş boyunca ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Fransız dış politikasını bölgesel ve küresel düzeyde ABD ile düalist ilişkiler düzeni dışında değerlendirmek zor gibi görünmektedir. İkinci Dünya Savaşı galibi ve Avrupa'nın kurtarıcısı ABD'nin özellikle Soğuk Savaşın en yoğun olduğu ilk aşamasında alternatifsiz bir biçimde Batı Avrupa'da güç üstünlüğü elde etmesinden, özellikle Avrupa ve dünya politikasına geçişinde yön vermiş büyük bir güç olarak Fransa son

¹⁷ Françoise Thom, "Les Choix de la Diplomatie Française", Institut HAYEK, 6.05.2003, www.fayek.org/index2.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=02.03.2007

¹⁸ Xavier Pacreau, "La France et l'Allemagne a Travers la Crise Iraquienne: Objectifs et mobiles", www.diplomastie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/Pacrea.pdf, p.228

derece rahatsız olmuştur. Fransa, daha ellili yıllardan başlayarak ABD'yi dışta bırakacak şekilde Avrupa kıtasında ekonomik, siyasal ve askeri alanda örgütlenme konusunda inisiyatifini ele alarak Avrupa Birliğinin nüvesini oluşturma girişimleri ile, ABD'nin Batı ittifakındaki hegemon konumunu dengelemeye çalışmıştır. Beşinci cumhuriyetin dış politika çizgisi, Fransa'nın yitirdiği uluslararası güç statüsü ve prestijini tamir etme amacını gütmüş ve Fransa özellikle Detant döneminde, belli ölçüde, dış politikada özerk olmayı başarmıştır. Kısmen özerk olmakla birlikte, Fransız dış politikası hiçbir zaman Amerikan karşıtı bir politika olmamıştır. "Fransızlar, Charles de Gaulle iktidarı döneminden bu yana, ABD ile paylaştıkları çıkarların ve ABD'ye bağımlılıklarının farkındaydılar. Fransız egemenliğine yönelik tehditler sadece ABD'nin hegemonyasından değil aynı zamanda terör, kitle imha silahların yaygınlaştırılması ve daha öncesinde nükleer güce sahip Sovyetler Birliği'nden kaynaklanmaktaydı."¹⁹

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası sisteminin güç dengesi sayesinde özerk politika izleme ve bundan fazlasıyla yararlanma olanağını Soğuk Savaş'ın bitimiyle yitiren Fransa'nın ABD ile ilişkileri *grosso modo* ortak çıkar paydasını korumuştur. Değişen uluslararası sistem ve yeni güç dengelerinin oturtulmasında, Fransa'nın, Védérine'nin ifadesiyle "hipergüç" ABD ile ilişkilerinde çok daha temkinli davrandığı gözlemlenmektedir. Kapasite ve kaynaklarının sınırlılığı ve AB bünyesinde bağımsız (ve muhtelen ABD karşıtı) politika izlemesinin zorlaşması nedeniyle Fransa dış politikasında kurumsalçı boyutu güçlendirerek (BM ve NATO bünyesinde) hareket etmektedir.²⁰ Fransız-Amerikan ilişkilerinde Irak Savaşı nedeniyle yaşanan en ciddi kriz istisna olarak kabul edilecek olursa, Fransa Soğuk Savaş sonrası dönemde sırasıyla Birinci Körfez Savaşı, Yugoslavya'nın dağılması ile Balkanlar'da ortaya çıkan çeşitli krizlerde, Afganistan'a ve Lübnan'a yapılan müdahalelerde ABD ile ittifak ilişkileri rutini dışına çıkmamıştır. Fransız-Amerikan ilişkilerinde ciddi bir kırılma noktası oluşturan Irak Savaşı sırasında Fransa'nın izlediği politikalar, "Amerikan-karşıtlığı"ndan ziyade "Bush karşıtlığı" olarak tanımlanabilir. İlişkilerdeki problematik bu şekilde ortaya konulduğunda aslında,

¹⁹ ibid

²⁰ Ashall, Abdallah al, "Quelques Réflexions sur la Politique de la France dans le Monde Arabe", 362 ; Alex Maclead, "French Policy Toward Iraq Since the Gulf War: A Realist Dream Case?", CIAO, 3/99

Fransa'nın Ortadoğu politikaları bağlamında ABD ile ilişkilerinde yöntem ve usul farklılığından söz etmek daha doğru olacaktır."

Çok kutuplu dünya tercihi Fransız dış politikasını sadece ikinci derecede ve daha ziyade söylemsel bir faktör olarak renklendirmektedir, ancak Chirac'ın söz ettiği çokkutupluluk, Amerikan gücünü sınırlandırmadan ziyade çoktaraflılıktır."²¹ Nitekim, İsrail'in Lübnan'a saldırısı nedeniyle BM'in yeniden devreye sokulması ile uluslararası barış girişimlerinin uluslararası meşruyetinin sağlanması Fransa'nın ABD ile birlikte hareket etmesi için yeterli olmuştur.

Fransa ile ABD'nin çıkar ortaklığındaki süreklilik, Fransa'nın Irak krizinden dolayı ABD ile bozulan ilişkilerinin tamir edilmesi gereğini kaçınılmaz kılmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı Villepin, 30 Nisan 2003 tarihinde yaptığı bir açıklamada Fransa'nın ABD ile ilişkilerinde Irak sayfasını çevirip ilişkileri düzeltme niyet ve kararlılığını ortaya koymuştur: "Avrupa ve ABD doğal olarak özel sorumluluklara sahiptirler. Bu ortaklık, (özellikle Ortadoğu'da) Irak'ta istikrar ve barışı sağlamak ve Yakındoğu'da barış sürecini yeniden başlatmak amacıyla reel bir etkinlik kazanabilir."²² İkinci Bush iktidarının izlediği politikaların ideolojik yönünün gerçekçilik ve pragmatizm lehine zayıflaması ve ABD'nin Ortadoğu'da Fransa ile ortaklık ilişkilerini daha eşitlikçi bir düzeye çekmesi de Fransa-ABD ilişkilerindeki kopuşların giderilmesinde etkili olmuştur.

Uluslararası terörle mücadelede Fransa, ilkesel ve Afganistan müdahalesinde olduğu gibi, eylemsel olarak ABD ile ortak bir algılama ve yaklaşıma sahip olmasına karşın uygulanan yöntem ve taktikler konusunda ABD'nin politikalarına karşı çıkmaktadır. Aynı şekilde, Ortadoğu ülkelerinin demokratikleştirilmesini amaçlayan Büyük Ortadoğu Projesi'ne (BOP) şüphe ile bakan Fransa ve Avrupa'nın yaklaşımı Amerikan yaklaşımına göre çok daha pragmatik bir niteliğe sahiptir. Fransa, ABD'nin BOP ve benzeri mesianik projeleri karşısında Barcelona sürecinin özgünlüğünü ve özerkliğini savunmaktadır. Demokrasinin güvenliği ve istikrarı getireceği yönündeki Amerikan söy-

²¹ Justine Vaissew, "Regime Change in the Transatlantic Relations: Part I: Making Sense of French Foreign Policy", *The National Interest*, www.inthenationalinterest.com/Articles/Vol2Issue26Vaisse.html

²² Alain Gresh, "De l'Iran a la Palestine, La Voix Brouillée de la France", *Le Monde Diplomatique*, Juin 2006, pwww.monde-diplomatique.fr/imprimer/13520/8bf3a554fe

lemine karşı Avrupa'nın benimsediği söylem, "kendi gelenekleri, kendi yapıları, kendi medeniyeti olan bir bölgeye ekonomik ve siyasal model getirmenin zor"²³ olduğu ve iç dinamiklerin demokratikleşme yönelimlerinin desteklenmesi gerektiği şeklindedir. ABD, Avrupa'nın baskısı sonucunda demokratik dönüşüm projesi olan BOP'dan vazgeçmiş ve Haziran 2006'daki Tel Aviv ziyareti sırasında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice daha az tartışmalı olamayan "Yeni Ortadoğu Projesini" ilan etmiştir.²⁴

Irak savaşı

Fransa, geleneksel Arap politikasında Ortadoğu'daki çatışmalarda statükonun korunması yönünde değişmeyen bir yaklaşıma sahip olmuştur. Genel olarak Irak ile ilişkilerini de bu çerçevede yürütmüştür. İran-İrak savaşı sırasında Irak'ın laik Baas yönetimini, İran'ın "İslamist yayılmacılığına" tercih ederek Irak'ı desteklemiştir;²⁵ Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı yürütülen Körfez Savaşı'na aktif olarak katılmış, ancak savaş sonrasında uluslararası camianın dikkatini Irak sorununun insani boyutuna çekmiş ve uygulanan ambargoların hafifletilmesi konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin "Gıda Karşılığında Petrol" (986 sayılı karar) kararının alınmasında etkili olmuştur.²⁶ ABD'nin kitle imha silahlarının (KİS) varlığı ve Ortadoğu ve dünya barışı için birinci derecede tehdit olarak algıladığı Saddam diktatoryası gerekçeleriyle Irak'a müdahalesi sırasında, Paris yine Irak'ın toprak bütünlüğü ve üniter yapısının korunması yönünde bir tutum izlemiştir.

2002 sonbaharında, Irak krizinin çözümüne yönelik diplomatik girişimler aşamasında Fransa'nın inisiyatifiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Irak'a karşı izlenecek politikalar konusunda oydaşma sağlanmıştır. 1441 sayılı çerçeve karar kapsamında, Irak'ın yükümlülüklerini yerine getirmemeye devam ettiği takdirde katlanmak zorunda kaldığı sonuçlar konusunda Güvenlik Konseyi tarafın-

²³ "Européens et Américains Face aux Crises du Moyen Orient", ed. Dorothee Schmid, www.ifri.org/.../ifri/publications/les_cahiers,pp.21-22

²⁴ Steven Ekovich, "Les Etats-Unis ,l'Europe et les Crises au Moyen-Orient", www.strategicinternational.com/15_edito.pdf, p.78

²⁵ Rouleau, Eric, "Chirac d'Arabie", Hésitations dans la Politique de la France", *Le Monde Diplomatique*, Janvier 2007,p.27

²⁶ Ashaal, agm, s 364

dan defalarca uyarıldığı (13. paragraf) belirtilmekteydi. Ocak 2003'e kadar Irak'ta silah denetçileri araştırmalarına devam ettiği ve henüz KİS'ler bulunmadığı için BM kararları çerçevesinde barışçıl tedbirlerle krizin sonlandırılması beklenirken Şubat 2003'te ABD'nin siyasi söylemi birden bire değişiyordu. Bush yönetimi KİS'ler bahsi yerine, Irak'a liberal demokrasi ihracının domino etkisi yapıp bütün Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesinin gereğinden söz ediyordu. Bush yönetiminin bu ani strateji değişimi, bir yandan sorunun çözümüne ilişkin BM, NATO ve AB içinde sağlanan oydaşmayı bozarken diğer yandan "Amerikan karşıtı troyka"nın oluşmasına yol açmaktaydı. "Amerikan karşıtı troykanın" üyeleri Almanya, Fransa ve Rusya, farklı jeopolitik, jeoekonomik ve stratejik çıkarlara ve farklı uluslararası statülere²⁷ sahip aktörlerdi. Ancak bu üç devletin savaş karşıtı cepheye birleşmesini sağlayan ortak amaçlar bulunmaktaydı:

- "BM Anlaşması'na aykırı olan ABD'nin "önleyici savaş doktrini"ni reddetmek,
- uluslararası araştırma ve denetleme prosedürünü desteklemek,
- Irak'ın barışçı yollarla silahsızlandırılmasını sağlamak".²⁸

Amerikan karşıtı troykanın ve dünya kamuoyunun sözcülüğünü üstlenen Fransa, BMGK kararı olmaksızın ABD'nin askeri yöntemlerle Irak krizini çözümüledeki tek yanlı tutumuna karşı yürüttüğü diplomatik attağında BM ve çokkutupluluk kartını oynamıştır. Dışişleri Bakanı Villepin, 27 Mart 2003 tarihinde Londra Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada "Irak krizi konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklar, iki dünya görüşünün varlığını ortaya çıkarmıştır: Bir yanda, tek kutuplu bir düzen, tek taraflı olarak güce başvuru, önleyici savaş, güç kullanma hakkı; diğer yanda ise çokkutuplu bir düzen, çok taraflılığa başvuru, kollektif güvenlik, hukukun üstünlüğü."²⁹ Fransa ve Almanya krizin başlangıcından beri gerek uluslararası terörle mücadelede gerekse Irak'a müdahale ve Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde "genişletilmiş güvenlik konsepti" üzerinde ısrarla durmuşlardır ve uygulanan politikaların

²⁷ Fransa, NATO, AB üyesi; Almanya, NATO ve AB üyesi, BMGK daimi üyesi değil; Rusya BMGK daimi üyesi

²⁸ Daniel Colard, "L'Axe Paris-Berlin-Moscou: Le "Camp du Refus" dans la Crise Iraquienne(2002-2003), p.215

²⁹ İbid, p. 216

yegane meşruiyet kaynağının BM kararları olması gerektiği üzerinde ısrar etmişlerdir.³⁰ ABD'nin uluslararası meşruiyeti olmayan müdahalesi, bir yandan Fransa-ABD arasındaki stratejik ortaklığa ciddi ölçülerde zarar verirken öte yandan NATO'ya "transatlantik çatlak" olarak yansımıştır.

Soğuk Savaş boyunca NATO için Ortadoğu bölgesi, üyesi devletlerin çıkar uyumsuzluklarının sık sık krizlere yol açtığı zor bir alan olmuştur. (Süveyş krizi, Kıbrıs sorunu, 1973 Arap-İsrail savaşı bu krizlerin en önemlileridir.) Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izleyen yaklaşık on yıl boyunca NATO içerisinde I. Körfez Savaşı, Bosna-Hersek Savaşı, Kosova ve Afganistan müdahalelerinde müttefikler arasındaki ilişkiler düzeni oydaşma ve işbirliği temelinde seyretmiştir. Irak'a müdahalesi sırasında NATO'da meydana gelen stratejik çatlak, örgüt üyeleri arasında Soğuk Savaş sonrası yaşanan en ciddi kriz olmuştur. Bu kriz, bazı uzmanlarca itifak üyeleri arasında "güçte, tehdit algılamasında ve değerlerde farklılık"³¹ olarak tanımlanırken bazıları tarafından "Fransızların ABD'yi kontrol etme ve sınırlandırma çabalarının ürünü"³² olarak değerlendirilmiştir.

Lübnan Krizi Etrafında Transatlantik Çatlağın Tamiri

Lübnan krizi, Irak konusunda Fransa ile ABD arasında kopma noktasına gelen ilişkilerin tamiri için iyi bir fırsat oluşturmuştur.³³ ABD'nin, Irak'ın savaş sonrası dönemde yeniden yapılandırılması ile ilgili NATO'daki müttefiklerinin desteğine ihtiyaç duyması ve Fransa'nın Ortadoğu'nun dönüşüm sürecinde etkin bir küresel güç olarak yeniden kendine yer bulma arayışı iki devlet arasında yakınlaşmayı kaçınılmaz kılmıştır.³⁴

Fransa'nın tarihsel ve kültürel bağlarının en yoğun olduğu devletlerin başında bulunan Lübnan ile ilişkilerinde, Fransız Cumhurbaşba-

³⁰ Xavier Pacreau, "La France et l'Allemagne a Travers la Crise Iraquienne: Objectifs et Mobiles", www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/Pacreau.pdf, p.227

³¹ Mc Kay, "Iraq, NATO and French Foreign Policy", 3.11.2004

³² ibid

³³ Steven Ekovich, "Les Impacts des Relations Diplomatiques Franco-américaines sur le Developpement de la Démocratie au Moyen-orient: le Cas du Liban", EurOrient, No:19, 2005

³⁴ Schmid, Dorothée(coordination), "Européens et Américains face aux Crises du Moyen-Orient, Entre Impuissance et Réaction", IFRI Séminars, Paris 2006, 7

kanı Chirac'ın kişisel dostluk ilişkilerine sahip olduğu eski başbakan Hariri'nin ölümüyle ciddi bir gerileme gözlemlenmektedir. Suriye askerlerinin işgal ettiği Lübnan topraklarından çekilmesini savunan Fransa, 2004 baharından itibaren ABD ile birlikte Lübnan demokrasisinin savunulmasına ağırlık vermiştir.

12 Temmuz 2006 tarihinde iki İsraili askerinin Hizbullah tarafından kaçırılması nedeniyle İsrail'in başlattığı ve otuz dört gün sürecek olan hava ve kara saldırıları ve Hizbullah'ın karşı saldırıları ile Ortadoğu, bir kez daha yeni bir gerilim dalgasının içine girmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı Philippe Douste-Blazy, Ortadoğu'daki durumla ilgili olarak Fransız Parlamentosu'nda 30 Ağustos 2006 tarihinde yaptığı konuşmada, Hizbullah'ın silahsızlandırılması ve gelecekte oynayacağı siyasal rolü ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: "1559 sayılı kararda yer alan Hizbullah'ın silahsızlandırılması, ancak Lübnan siyasal yaşamının içinde oluşacak oydaşma temelinde gerçekleştirilmesi mümkün olan bir amaçtır. Lübnan ordusunun güneye konuşlandırılmasının Hizbullah tarafından kabul edilmesi bu hareketin, Lübnan siyasal sahnesinin önemli bir aktörü olarak ortaya çıktığının bir işaretidir."³⁵ Fransız Dışişleri Bakanı konuşmasında ayrıca, Lübnan'da istikrar ve güvenliğin sağlanmasının ancak Ortadoğu'ya getirilecek global ve kalıcı bir çözüm bağlamında gerçekleşebileceğinin altını çizmiş ve Filistin-İsrail barışı ile Suriye ve İran sorunlarının bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

İran Krizi

Fransa, İran'ın nükleer programı konusunda endişelere sahiptir. Ancak ABD Irak Savaşı ile meşgul olduğu için sorunun uluslararası düzeyde ele alınması bir süre ertelenmiştir. Bir Fransız diplomatının açıklamalarına göre, Dışişleri Bakanı olarak atanan Villepin ilk yurtdışı ziyaretini yaptığı ABD'de İran'ın nükleer çalışmaları konusunda Amerikan yetkililerini uyarmıştır. Bununla birlikte Fransa'nın, ABD'nin "haydut devlet" olarak nitelendirdiği ve kitle imha silahları ve petrol kriterleri açısından Irak ile aynı kategoride gördüğü İran'a karşı bu kez ABD ile birlikte hareket etmesi, Fransa'nın geleneksel gaullist dış politika geleneğinden uzaklaşarak diğer birçok Batılı dev-

³⁵ "Situation au Proche-Orient, Audition du Ministre des Affaires Etrangères, M. Philippe Douste-Blazy, Devant la Commission des Affaires Etrangères de l'Assemblée Nationale, Paris, 30 Aout 2006, DCI-DBASSEMBLE,p.4

let gibi Atlantikçi bir devlet haline geldiği görüşlerinin ağırlık kazanmasına yol açmıştır.³⁶ Fransız politikasında İran sorunu ile ilgili yaşanan bu değişimin nedenleri,

- a) Coğrafi yakınlığı nedeniyle Ortadoğu'da bulunan kitle imha silahlarının güvenlik açısından doğrudan tehdit olarak algılanması;
- b) KIS ile ilgili yapılacak herhangi bir uluslararası düzenlemenin dışında kalmama isteği;
- c) François Mitterand'dan başlayarak Chirac yönetimine kadar süregelen İran'ın İslami rejimine karşı olumsuz yaklaşımı olarak değerlendirilebilir.

Fransa, İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarının 21 Ekim 2003'te durdurmasını sağlamış, Almanya ve İngiltere ile birlikte oluşturduğu AB üçlüsü çerçevesinde İran ile diyalog girişimlerini desteklemiştir. ABD, İran'ın uranyum zenginleştirme konusunda, deney amaçlı olsa dahi, her türlü etkinliğinin yasaklanması yönündeki Avrupa önerilerini aynen benimsemiştir. İran'ın ABD ile doğrudan müzakere önerisi 2003'te reddedildikten sonra, 2006 yılından itibaren Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın sıkı denetimi zayıflamış ve Tahran yeniden uranyum zenginleştirme çalışmalarına başlamıştır. Günümüzde, Rusya ve Çin'in, İran'a karşı uygulanacak uluslararası yaptırımlara karşı çıkmaları ve İran'ın ABD ile doğrudan müzakere konusunda ısrarı AB'nin diplomatik girişimlerinin başarı olasılığını zayıflatmaktadır.³⁷

Sonuç

Yüzyıllarca uluslararası politikada söz sahibi olan Fransa'nın, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sarsılan gücü ve prestijini yeniden kazanmak için izlediği çok boyutlu politikalarında Ortadoğu bölgesi önemli bir yer tutmuştur. Ancak, özellikle Süveyş krizi sonrasında Eisenhower Doktrini ile bölgede ABD'nin kurduğu üstünlük, Fransa'nın bütüncül ve kapsamlı bir Arap politikası yerine, Lübnan ve

³⁶ Alain Gresh, "De l'Iran a la Palestine, La Voix Brouillée de la France", Le Monde Diplomatique, Juin 2006, pwww.monde-diplomatique.fr/imprimer/13520/8bf3a554fe

³⁷ Alain Grech, "De l'Iran a la Palestine, La Voix Brouillée de la France", Le Monde Diplomatique, www.monde-fr.

Suriye başta olmak üzere bölge devletleri ile daha ziyade ikili ilişkiler düzeyinde ve yoğunlukla kültürel ve ekonomik araçlarla sürdürmeye çalıştığı politikalar izlemesine olanak vermiştir. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu uluslararası sistemin güç dağılımının elverdiği ölçüde ve sistemdeki boşluklardan yararlanmak suretiyle Batı bloğu içinde ABD'nin hegemonik üstünlüğünü dengelemek üzere özerk ve ulusal çizgide bir dış politika gütmeye amacıyla Fransa, dış politikasında Avrupa ve Ortadoğu bölgelerine öncelik vermiştir.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Doğu Bloğu'nun dağılması ile sona eren Soğuk Savaş izleyen yıllarda Fransa, dış politikasındaki geleneksel gaullist çizgisini korumakta zorluklarla karşılaşmıştır.

Chirac Fransa'sının neo-gaullistlerini Bush neo-conları ile karşı karşıya getiren Irak Savaşı, ABD-Fransa ilişkilerinde çok ciddi bir kriz olarak tarihe damgasını vurmuş ve NATO içerisinde transatlantik çatlağın derinleşmesi NATO'nun geleceği ile ilgili karamsar senaryoların üretilmesine yol açmıştır. Anti-Amerikan Troykanın üyesi olan Fransa'nın Irak müdahalesi sürecinde ABD'ye sert diplomatik çıkışı, Fransa'nın Arap dünyasındaki prestijini yükseltmiştir. Bununla birlikte ABD'nin tek taraflı güç kullanımından alıkonulması konusunda dış politika potansiyelinin sınırlı olması ve alternatif projeler sunmadaki yetersizliği, Fransa'nın Ortadoğu'yu sarsan müteakip krizlerde ABD ile aynı safta yer almaya devam etmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu ile özdeşleştirilen uluslararası terör, kitle imha silahları ve köktendincilik gibi küresel güvenlik tehditleri karşısında "hipergüç" ABD ile karşılaştırıldığında "orta ölçekte bir güç" olan Fransa'nın Irak krizi sonrasında ABD ile stratejik ortaklığını tamir etme girişimleri Paris'in dış politika potansiyelinin sınırlılığıyla açıklanabilir. Yine de, Lübnan-İsrail krizinde BM Güvenlik Konseyi'nin yeniden devreye sokulmasında Fransa'nın katkısı düşünülecek olursa, en azından diplomatik yollardan Fransa'nın (diğer BM GK üyeleri ile birlikte) ABD'nin Ortadoğu'da meydana gelebilecek yeni krizlere tek taraflı olarak müdahalelerini caydırma olasılığının güçlü olduğu öngörüsünde bulunmak yanlış olmayacaktır.